

Birinci Dünya Savaşı'nın Müslüman Esirleri: Alman Kamplarında Tutulan Müslüman Esirler ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu

Yaşar Demir*

Öz

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nın içine çekilmesi sonucu Almanya ve Avusturya-Macaristan ile birlikte hareket etmiş, Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşmıştır. Bu savaşlarda Rusya'nın ve Fransa'nın hâkimiyeti altında bulunan topraklarda yaşayan Müslümanlar askerî güç olarak Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın oluşturduğu İttifak Devletleri'ne karşı kullanılmışlardır. Rusların yanında savaşan Türkler ve Verdun cephesinde Fransa saflarında Mağrip-liler, Almanya ve Avusturya ordularınca esir alınmışlar ve bu ülkelerde oluşturulan esir kamplarında tutulmuşlardır. Esirlerin ittifad-ı İslam için kullanılması gündeme gelmiş ve Müslüman esirler ile ilgili Osmanlı Devleti harekete geçerek bunların İstanbul'a naklini istemiştir ve bunu da sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler

Esir Müslüman askerler, ittifad-ı İslam, İtilaf Devletleri, İttifak Devletleri, Osmanlı Devleti, esir kampları

* Dr., Fransa Özel Buhara Enstitüsü Müdürü- Raon l'Etape/Fransa
dr.yasardemir@gmail.com

Giriş

Bu makalede Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya tarafından Rus ve Fransa cephelerinde elde edilen esirler ile ilgili nasıl bir tasarrufatta bulunduğu üzerinde durulacak, ayrıca Almanya ile Osmanlı Devleti arasında Müslüman esirler konusunda cereyan eden ilişkiler hakkında bilgiler sunulacaktır. Tespitlerimize göre, iki grup Müslüman esir Almanya'da kamplarda tutulmuştur. Birincisi Almanlar ile Ruslar arasında meydana gelen çarpışmalarda Rus ordusu hesabına çarpışan Müslüman Türkler, ikincisi de Almanlarla Fransızlar arasındaki çatışmalarda Fransa safında yer alan Mağripli Müslüman esirler. Bunlara ilaveten Osmanlı-Rus harbinde Ruslara esir düşen Osmanlı askerleri de mevcuttur. Söz konusu üsera varılan mutabakat sonucunda Almanya üzerinden İstanbul'a vasil olmuşlardır. Müslüman esirler meselesi esasen izleri bugün bile belli olan tarihî bir vakiyadır ve aydınlatılması gerekmektedir. Bu amaçla, araştırmamızda Müslüman esirlerin durumu, nasıl muamele gördükleri, Osmanlı-Alman ilişkilerinde nasıl bir rol oynadıkları ve Osmanlı Devleti'nin gayretiyle serbest bırakılan esirlerin nasıl bir hareket yolu takip ettikleri hususu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Rus ve Fransız cephelerinde Almanlara esir düşen Müslüman askerler hususunda şimdiye kadar pek çalışma yapılmadığı literatür taraması esnasında ortaya çıkmıştır. İlber Ortaylı genel hatlarıyla Türk-Alman ittifakını Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu adlı eserinde incelemiştir. Ancak Almanya'da tutulan esirlerden bahsetmemektedir. Araştırmalarımıza göre konu hakkında yapıldığı anlaşılan tek Türkçe ilmi çalışma Vahdet Keleşyılmaz tarafından kaleme alınmıştır (Keleşyılmaz 2000: 67-80). O da, Rus askeri saflarında savaşa katılan ve Almanlar tarafından esir alınan Müslüman Tatar askerlerle ilgilidir. Söz konusu araştırmanın dayandığı temel kaynak Teşkilat-ı Mahsusa'ya ait belgeler olmuştur. Bu çalışmada ise, ağırlıklı olarak Fransız arşivlerinde yaptığımız araştırmalar neticesinde elde edilen belgeler sunulmuştur.

Esir Müslüman askerler meselesi, XIX. yüzyılın en önemli gündemini oluşturan ittihad-ı İslam ve emperyalistlere karşı direnişle doğrudan bağlantılı olarak ortaya çıkmış fiili bir durumdur. Bu itibarla emperyalist Batılı güçlere direnişin paradigması haline gelen ittihad-ı İslam politikalarının uygulanmasına vesile olan konjonktürün bilinmesi önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti, Tanzimat ile başlayan süreçten itibaren başta Rusya olmak üzere

İngiltere ve Fransa'nın tehditkâr ve tacizkâr politikalarına maruz kalmıştır. Müslümanlar, dört bir koldan Batılıların kültürel, ekonomik ve politik olarak Müslümanlar arasında nüfuz sahibi olmaya ve onları yönetmeye başladıklarını erken denilebilecek bir dönemde fark etmiştir. Nitekim Açe'den başlayarak Türkistan'a kadar olan İslam memleketleri, tek güç olarak gördükleri Osmanlı Devleti'nden, uğradıkları işgale karşı destek taleplerinde bulunmuşlardır. (Özcan, *İttihad-ı İslam*: 471). Toprak bütünlüğünün 1856 Paris Anlaşması'yla garanti altına alınmasına rağmen 1877 Berlin Anlaşması sonucu topraklarının yaklaşık 1/3'lük kısmını kaybeden Babıali, artık kesin bir şekilde diplomaside güven kavramının olamayacağına inanmaya başlamıştır. Paris Anlaşması'nı en fazla ihlal eden ülke Fransa olmuştur. Öyle ki Fransa, Osmanlı hâkimiyet alanındaki Afrika'ya yerleşerek en fazla Müslümanı yöneten devlet konumuna gelmiştir.

Babıali Fransa kolonyalist politikalarına tepki göstermiştir. Buna ilaveten işgal edilen yerlerdeki halkın da yardım talep etmesi Osmanlı Devleti'nin ittihad-ı İslam kavramı etrafında ortaya koyulacak bir direnişle emperyalist girişimlere dur denilebileceği sonucuna ulaşmasında etkili olmuştur. Sonuçta devlet bu talebe karşılık vermiş ve böylece kendisine yönelecek olan doğrudan bir tehdide karşı daha önceden bir savunma tertibatı almıştır.

İslam birliği konusunda yapılan çalışmalar esasen Sultan Abdulaziz döneminde geliştirilmeye başlanmıştır. Ticaret-i Bahriye Mahkemesi zabıt kâtibi Esad Efendi tarafından yayımlanan *İttihad-ı İslam* adlı eser Arapça'ya tercüme edilmiş ve Hac esnasında Müslümanlara dağıtılmıştır. (Özcan: 470). Bu meyanda özellikle basında çokça yazılar kaleme alınmıştır. *Basiret*, *Sebilürreşad* gazeteleri yazıları ve meydana getirdiği etkiyle öne çıkmışlardır. Öyle ki zaman zaman bu yazılar diplomatik krize neden olmuş ve bunun sonucunda Avrupa kamuoylarında ve Avrupalı diplomatlarda muhtemel bir İslam birliğine karşı teyakkuz durumu oluşmaya başlamıştır. *Basiret* gazetesinin Açe Müslümanlarına yardım için Babıali'nin donanma göndereceği yönündeki haberi Hollanda'yı rahatsız etmiş ve Hollanda Osmanlı Devleti'ni uyarmıştır. İlginç bir şekilde Babıali bu haberi yalanlayarak bir yerde geri adım atma durumunda kalmıştır. Ancak buna rağmen Hollanda'nın karşı hareketi bitmemiş, üstelik İngiltere'ye ittihad-ı İslam konusunda birlikte hareket etme çağrısında bulunmuş ve bunda da muvaffak olmuştur (Özcan: a). Görüldüğü gibi İslam birliği meselesi Islahat Fermanı'ndan sonra başlamıştır.

Bir başka ifadeyle 1856'da imzalanan Paris Anlaşması'nın akabinde gittikçe kurumsal bir yapıya bürünerek İslam memleketlerinde Batılı devletlerin yerleşmeye başlaması sürecinde gündeme gelmiştir.

Neticede bazen askerî bazen de diplomatik baskıları, Avrupa devletleri arasında kızışan rekabet ortamından faydalanarak denge diplomasisiyle atlatacak 20. yüzyıla gelinmişti. Sultan Abdülhamid, Avrupalı devletler arasındaki rekabeti çok iyi bilen ve takip eden bir padişahı. (Sırma 2007: 49). Gittikçe gelişen ve çıkarlarını Osmanlı Devleti'nin gölgesi altında gören Almanya'ya karşı işbirliğine, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı bir politika yürütmüştür. Bu çerçevede 1889 yılında Kayzer II. Guillaume'u İstanbul'a davet etmiş ve işbirliğinin temellerini atmıştır. Genel bir mahiyette bahsedecek olursak, bu ziyaretten Almanya, ham madde ve pazarı ele geçirerek emperyal güç olmayı, Osmanlı Devleti ise, üzerine topluca gelen büyük güçlerin emellerine karşı direnmek için bir ortak bulmayı umuyordu (Ortaylı 1998: 52).

Türk-Alman ittifakına yönelik tepkiler gecikmedi. Fransa, kurulacak Osmanlı-Alman ittifakının Sultan'ın uygulamak istediği panislamist politikaları hayata geçirmesiyle sömürgelerinin elden gideceğini düşünmeye başlamıştı. Neticede bu ittifak tepkilere rağmen her alanda devam etmiş, Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi sonrasında ikili ilişkiler askeri alanda da görülmeye başlanmıştı.

Ortaya çıkan sömürge rekabetinin bir dünya savaşına yol açması için Saraybosna'da Avusturya-Macaristan veliahdının suikasta uğraması yeterli olacaktı. Tehditlere rağmen başlangıçta Osmanlı Devleti savaşa girmemişti. Ancak, 2 Ağustos 1914 yılında Goben ve Breslau adında iki Alman zırhlısının İngiliz donanmasından kaçarak Çanakkale'ye gelmesi, İngiltere'nin gemileri teslim talebine Osmanlı Hükümeti'nin bunları satın aldığını duyurarak mukabelede bulunması Osmanlı Devleti'ni savaşa iten nedenler olmuştur. Esasen Enver Paşa'nın (Burak 2005: 169) başını çektiği grup, Almanya'nın teknolojideki gelişimine hayranlık duyuyor ve bu savaşta birlik olmayı arzuluyorlardı. Sonuçta, Yavuz ve Midilli adları verilen bu zırhlıların Alman Amiralî Souchon komutasında 29 Ekim'de Karadeniz'de bulunan Rus hedeflerine saldırması yüzünden Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında yer alarak katılmak zorunda kalmıştır (Kurat 1992: 138-139). Neticede Sultan II. Abdülhamid döneminden itibaren başlayan stratejik işbirliği, İttihat ve Terakki Fırkası'nın darbeyle başa geçmesinden

sonra da devam etmiş; bu birliktelik, böylece gemi olayıyla askeri bakımdan da kendisini göstermiştir.

Petrolün bulunmasıyla enerji kaynaklarının hâkimi durumunda olan Osmanlı Devleti'nin paylaşılması savaşın Avrupalı güçlere göre ana esaslarından biri olmuştur. Savaşın başlangıcında Rusya, İngiltere ve Fransa ittifak devletleri grubunu oluşturmuş, Almanya ve Avusturya–Macaristan ile Bulgaristan ise ittifak devletleri olarak karşı grupta yer almışlardır. Osmanlı Devleti ise başlangıçta hiçbir safta yer almamıştır. Ancak daha sonra Rusya'nın tehditlerine karşı Almanlar ile ittifak yapan Osmanlı Devleti de ittifak grubuna dâhil olmuş ve böylece savaşa katılmıştır.

9 Mayıs 1916 tarihli Sykes–Picot Gizli Anlaşması'nda Osmanlı'nın tüm Ortadoğu toprakları paylaşılmıştı (Laurens 2004: 142). Bu paylaşımın başlangıçta Rusya da dâhildi. Ancak Bolşevik devrimi sonucunda Rus Çarlığı'nın yıkılmasıyla, Rusya bu anlaşmadan çekilmekle kalmamış aynı zamanda anlaşmayı Osmanlı Devleti'ne ihbar etmiştir. Sonuçta İngiltere ve Fransa emellerini gerçekleştirmek için yola Rusyasız devam etme kararı almışlar ve ilk olarak Osmanlı başkentini hedeflemişlerdir. Sykes–Picot Anlaşması'nda bu bölgeye kimin sahip olacağı konusundaki pazarlığa rağmen müttefikler arasında ihtilaf meydana geldi. Kahire'de toplanan İngiliz birlikleri harekete geçerek El Ariş'i aldılar. Bunun üzerine Fransız birlikleri de İngilizlerin Ortadoğu'da tek başına hâkimiyet kurmalarını engellemek için Ekim 1916'da askerî harekâta ortak olarak Filistin'e girdiler (Vincent 2002: 170).

Daha sonra 1918'de İngilizler Sykes–Picot'ya aykırı olarak Urfa, Antep, Halep ve İskenderun'u işgal ettiler (Yavuz 1994: 53). Bu gelişmeler üzerine Fransa, sömürge yarışında tek başına tüm kazancı elde etmesine engel olmak için İngilizler nereyi işgal ediyorsa hemen yanı başlarında bir bölgeyi işgal etme stratejisini belirlemiştir. Nitekim Kıbrıs'ı İngilizler, İskenderun'u İngilizleri oradan çıkmaya zorlayarak Fransızlar, Filistin'i İngiltere, hemen yanındaki Lübnan'ı ise Fransa işgal etmiştir (Laurens 2004: 144). Böylece Almanlar, Birinci Dünya Savaşı'nda bir yandan Rusya ile savaşırken diğer taraftan da Fransa ile sınır boylarında mücadele etmekteydi. Cemal Paşa komutasındaki 4. Osmanlı ordusu ise, Kanal ve Filistin cephesinde İngiltere, Suriye ve Lübnan taraflarında da Fransa ile savaşmaktaydı (Vincent 2002: 170). Çatışmalarda tabii olarak karşılıklı esirler de elde edilmekteydi. Nitekim Almanya, Rus cephesinden Türk–Müslüman, Fransa cephesinden

ise Mağripli Müslüman askerleri esir almıştı. Çok sayıda Osmanlı askeri de Ruslar elinde tutsak kalmıştı.

Rusya Cephesinden Gelen Esirler

Rusya ve Fransa cephelelerinde esir düşen Müslüman askerler Almanya ve Avusturya'da değişik kamplarda barındırılmışlardır. İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği Arşiv sorumlusu Ledoux'nun Dışişleri Bakanı Théophile Delcassé'ye gönderdiği 17 Aralık 1914 tarihli yazıya göre Meclis-i Vükelâ Reisi Yardımcısı Emir Ali Paşa Suriye'den İstanbul'a gelmiş, İttihat ve Terakki Fırkası'nı ziyaret ettikten sonra 14 Aralık'ta İstanbul'dan ayrılmıştır. Emir Ali Paşa, Bükreş ve Viyana üzerinden Berlin'e ulaşmıştır. Edindiği bilgilere göre Almanya elinde 3.000 Müslüman tutsak bulunmaktadır.¹ Ledoux'nun ifadelerinde *Afrikalı askerlerimiz* demesi dikkat çekicidir. Sömürgecinin mantığını göstermesi bakımından da manidardır.

Müslüman esirlerden haberdar olan Osmanlı Hükümeti, Almanya ile kurduğu müttefiklik etrafında şekillenen politikası paralelinde, özel görevli bazı kimseleri Almanya'ya göndermiştir. Cenevre'deki Fransız konsoloslğunun raporlarına göre Ferid Bey² adında bir görevli Almanya'ya Panislamizm üzerine çalışmalar yapmak için gelmiştir. Ayrıca Ferid Bey'in özellikle Mısırlı gençler ile irtibat kurduğu, Wünsdorf'da tutsak bulunan Müslüman esirler arasında İslam birliği kavramını işlemek ve Fransa'nın onları kandırdığına inandırmak için çalıştığı, bunu yaparken de Alman ajanlarla birlikte hareket ettiği Fransa'nın Cenevre Konsolosluğu'ndan Dışişleri Bakanlığı'na sunulan raporda kayıtlıdır.³

Eldeki verilere göre Alman kamplarında sadece Mağripli Müslümanlar tutsak değildir. Vahdet Keleşyılmaz'ın yaptığı araştırmaya göre, Birinci Dünya Savaşı esnasında Ruslar safında çok sayıda Müslüman Türk, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı savaşmış ve esir düşmüştür. Bu esirler Viyana ve Berlin'deki kamplara yerleştirilmişlerdir. Fransız Kara Kuvvetleri Arşivi'nde bulduğumuz belgeler, Mağrip ve Hintli Müslümanların da Fransa safında, özellikle sınıra yakın Verdun cephesinde Almanlara karşı savaştıklarını ve bir kısmının da Almanlara esir düştüğünü göstermektedir. Böylece iki değişik cepheden Müslüman esirler Alman kamplarında tutulmuşlardır. Netice itibarıyla Osmanlı Devleti bu duruma sessiz kalmamış ve *üsera-yı müslimeye* sahip çıkmıştır. Bu iş için Teşkilat-ı Mahsusa etkin

bir görev ifa etmiştir. Keleşılmaz'ın sunduğu belgeye göre, Osmanlı Devleti'nin Berlin Ataşemiliteri 10.12.1915 tarihli yazışmasında esirler ile ilgili net bilgi vermektedir (Keleşılmaz 2000: 69-70).

“Bugün Cuma günü Müşir Fuad Paşa hazretleri ve maiyetindekilerle İslâm üserâsı ordugâhını ziyaret eyledim. Bu ordugâh iki kısımdır:

Birisi Tatar ve Gürcülere mahsustur, iki bini Gürcü mütebâkiyesi Tatar olmak üzere 12.000.

İkinci kısımda: Hindli, Faslı, Tunuslu, Cezayirli olmak üzere 4.500 kişidir. Her iki kısma bir miralay kumanda ediyor. Umum üsera bölük bölük barakalara taksim olunmuştur. Tatar ve Gürcü üsera Rusya'dan esir edilmiş olup kıyafetleri muntazamdır. Fransız ve İngilizlerden alınan Arab ve Hindli esirlerin kıyafetleri gayr-ı muntazamdır ve birçoğu millî kıyafetleriyle bulunuyorlar. İbtidâ Tatar ve Gürcülerin bulunduğu yere gidildi. Hazret-i hilâfetenâhîden komisyon-ı mahsus mektubu tebliğ ve selâm-ı pâdişâhî ile tebşir eylendi. Önlerinden geçtiğimiz müddetçe kendilerine mahsus bir şive ve nida ile “pâdişahım çok yaşa” deniliyordu. Tatarların câmiinde Cuma namazını eda ettik. Namazı müteâkib imam efendi tarafından va'z u nasihat verildi. Taraf-ı âciziden dahi Çanakkale muhârebese tasvir edildi. Müşir Fuad Paşa tarafından dahi mücâhedenin kudsiyeti izah edilerek işbu üserâdan memalik-i şahaneye gitmek isteyenlerin gidebileceği ve bunlardan arzu edenlerin muhârebe-i cihâdiyyeye iştirak edebileceği ve kalmak isteyenlere arazi ve saire verilerek iskân ettirileceği beyan buyruldu. Bu beyanat ve izahat esnasında umum müteessir oluyordu. Ağlayanlara çok tesâdüf olundu. Çalıştıkları işlikler gezildi. Bunu müteakip ikinci kısmın bulunduğu mahal-le hareket olundu.

Hindlilere bir Alman vâsıtasıyla İngilizce, Arablara Müşir Fuad Paşa tarafından Arabça izahat verildi. Bu Arablardan “Turku” denilen sekiz yüz kadar bir kuvvet mücâhedeye hazırdır...

Tatarlar kısmında Ramazanof isminde mülâzım nazar-ı dikkatimi celb etti. Bu zâbit muhârebeye gitmeyi arzu ediyor. Gürcü dört zabıt daha müheyyâdır. Bu ziyâret üzerine memâlik-i Osmâniyyeye gitmeye çok talep çıkacağı memûldür. Vakit buldukça tekrar ziyaret edeceğim. Ordugâh Berlin'den otomobil ile yarım saat mesâfededir.”

Fransa Cephesinden Gelen Magripli Esirler

Tatarların yanı sıra Fransa safında savaşan Afrikalı Müslümanlar da Alman kamplarında esir olarak tutulmuşlardı. Zira XX. yüzyılın başlarında Fransa yaklaşık 30 milyon (Eugène, 1915: s. 3-6) Müslüman'ı sömürgelerinde yöneten bir ülke olarak, idaresi altındaki bu halkları ordusunda da istihdam etmiştir. Afrikalı Müslümanların daha çok Alman cephe hattına gönderildiklerini bu yüzden ya ölümlerle ya da esaretle yüz yüze bırakıldıklarını müşahade ediyoruz. Fransız ordusunda teğmenlik rütbesine kadar yükselbilmiş El Hac Abdullah'ın eserinde belirttiğine göre 1914'de Fransız ordusunda 187.000 Magripli silâh altına alınmıştır. (El Hac Abdullah Boukabouva 1915: 9)

Esirlerin mevcudiyetini haber alan Osmanlı Devleti derhal girişimlerde bulunmuştur. Hem Müslüman esirlerin müttefik de olsa gayri Müslim bir devletin elinde bulunmasına rıza göstermemiş, hem de İttihad-ı İslam çerçevesinde esirlere yönelik çalışmalar yapmak üzere bir heyeti Zossen yakınlarında bulunan Wündsorf⁴ kampına göndermiştir. Ziyaret esnasında burada bulunan Afrikalı Müslümanlarla görüşerek, onların İngiltere ve Fransa tarafından sömürüldüğü yönünde konuların işlendiği toplantılar düzenlemiştir. Rapora göre, Ferit Bey, Almanya'yı övmüş ve Almanya'nın kaybedilen Osmanlı topraklarının Osmanlı Devleti'ne iadesi amacından gayri bir gaye gütmeyeceğini dile getirmiştir.⁵ Bütün bu çalışmalar Fransa'da sömürgecilik kültürünün doğurduğu neticelerin sonucunda Fransız ordusunda savaşan Müslümanları ki çoğu Osmanlı'ya karşı çarpışmaktaydı, Fransa'ya karşı döndürme çabaları olarak kabul edilmiştir. Bu itibarla, raporda, Almanya'dan kaçan esirlerin devamlı kontrol altında tutulması ve tüm bağlantılarının takip edilmesi gerektiği ısrarlı bir biçimde ifade edilmektedir.⁶

Almanlar sadece mahallî planda propaganda yapmıyorlardı. Fransızlar ile çıkan çatışmalarda esir olan Müslüman askerler nezdinde de bu propagandaları sürdürüyorlardı. Cezayir direnişinin sembol ismi Emir Abdulkadir'in torunu Emir Ali Paşa, Berlin'e giderek esir askerlerin hizmetinden İstanbul'da yararlanılması hususunu görüşmüştü. Bu durum aslında Almanlar için de bir fırsattı. Hem Babıali'ye iyi niyet gösterilmiş olacak hem de bu esirler iyi bir beyin yıkama işleminden sonra Fransa'ya karşı çalışmak ya da savaşmak üzere ülkelerine gönderilecek; oralandaki muhalefeti Fransa'ya karşı güçlendireceklerdi. Böylece Fransız sömürge yöneticilerince yerel hal-

kın Almanya'ya karşı kışkırtmasının önüne geçilecek ve Alman ajanların bölgedeki varlığının devamı sağlanacaktı. Mamafih esirler ülkelerine döndüklerinde propagandayı ziyadesiyle yapmış olacaktı. Ancak Fransız Savaş Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen rapora göre esirlerden sadece 27'si Türkiye'ye dönmeyi kabul etmiştir.⁷ Bakanlığa göre diğer Afrikalı askerler Fransa'ya karşı savaşmayı ihanet olarak değerlendirmişler ve bu yönlendirmeyi reddetmişlerdir.

Anlaşıldığı kadarıyla Alman stratejisinin gerçekleşmesi için esirlerden istenildiği kadar istifade edilememiştir. Bu noktada, esirlerin Osmanlı Devleti'ne teslimi konusunda Almanlarla yapılan görüşmelerin sonuç vermiş olabileceğini ortaya koyan bir gelişmenin yaşandığı Cenevre Fransız Konsolosu'nun raporunda bildirilmektedir. Raporda verilen bilgiye göre, esir askerlerden bir kısmının esir kamplarından firar ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak Fransızlar, Müslüman esir askerlerin firarını kuşkuyla karşılamışlardır. Söz konusu raporda durumun kuşku bir gözle değerlendirilmesi de bunu açıkça teyit etmektedir. Esirlerin danışıklı dövüş sonucu kaçtıkları inancının kuvvetli olduğu ifade edilmektedir.⁸ Başka bir deyişle Fransızlara göre, Almanlar esirlerin kaçmasına göz yummuşlardır. Bu suretle, uzunca bir dönem propagandaya maruz kalmış askerlerin ülkelerine dönerek kendilerine telkin edilen fikirleri halk arasında yaymasının ve böylece panislamist propagandanın etkin olmasının amaçlandığını söylemek mümkündür.

Diğer yandan, Fransızların değerlendirmelerinde haklı oldukları, gelişmelerden ve Müslüman esirler üzerinde gerçekleştirilen çalışmalardan anlaşılmaktadır. Gerçekten de esir askerler Arapça bilen beş-altı kadar Alman subayının devamlı surette Fransa'ya karşı anti propaganda programına tabi tutulmuşlardır. Öyle ki, propagandanın daha etkin olabilmesi için, esirlere bizzat Kayzer II. Guillaume'un cami yapmayı vaat ettiği bilgisi Cenevre Fransız Konsolosluğu'nun raporunda kayıtlıdır.⁹ Bundan maksat Alman şansöyesinin Müslümanların dostu olduğunu göstermekti. Napoléon Bonaparte'ın Mısır'ı işgalinde yaptığı cami onarımları gibi dini müesseselere olan ihtimam stratejisine benzer bir politikanın burada da olması ilginç bir durumdur.

II. Guillaume, Cezayirli Emir Ali Paşa'yı Berlin'e davet etmiştir. Emir Ali ile birlikte Berlin'e gelen Şeyh Kesberi Berlin'de bulunan Cezayirli 800 esiri Ruslara karşı savaşmak üzere ayırmıştır. Müslüman esirler kendilerinin

Fransız olduğunu söyleyerek gitmeyi reddetmişler bunun üzerine de yiyecek verilmeyerek cezalandırılmışlardır.¹⁰ Raporla göre esir Müslümanlar tamamıyla Fransız yanlısıdır. Kuşkusuz bu durumun aksi olaylar da yaşanmıştır. Ancak bu konuya sınırlı ölçülerde açıklık kazandıran sadece bir belge söz konusudur; oysa tek bir arşiv belgesi Müslüman esirlerin tutumlarının genel anlamda açıklanması için yeterli değildir.

Esir kampında 1917 yılında Cezayir, Fas ve Hintli yaklaşık 4.000 Müslüman'ın olduğu belirtilmektedir.¹¹ Bu bilgi Fransız Büyükelçiliği arşiv sovrulmuş Ledoux'nun verdiği bilgiyle çelişir gibi görünse de, aradan geçen zaman zarfında 3.000 olan esir sayısı artarak muhtemelen 4.000'e ulaşmıştır. Bu esirlerin çoğu Verdun cephesinde Almanya'ya karşı çarpışmak için Cezayir'in Zeytuni Salah bölgesinden gelmişlerdi. Afrika lejyonuna bağlı askerlerdi. Wailer, Selager, Worms, Münster, Friedrichsfeld, Wahn adlı yerlerdeki¹² kamplarda tutulmuşlardı. Fransa'ya dönen esir askerlerden alınan bilgiye göre Müslümanların bulunduğu kamplarda Türk bayrağı Alman bayrağıyla birlikte dalgalanmıştır.¹³

Osmanlı Devleti ile Almanya arasında üserayı Müslim konusunda iki yıl gibi bir süre devam eden görüşmeler ancak 1916 yılında sonuç vermiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin girişimleri sonucu Almanya'da Zossen kampında tutsak olan Müslüman savaş esirleri Mayıs 1916'dan itibaren İstanbul'a gönderilmeye başlanmıştır.¹⁴ Fransız arşivinde bulunduğumuz bir telgraf-ta, bu tutsakların Osmanlı ordusunda görevlendirilmek üzere gönderildiği belirtilmektedir. Sayıları birkaç bini bulan bu esirler, Bağdat civarında konuşlanmış olan 55. Tümen'de görev almak üzere gönderilmişlerdir. Aynı belgenin 67. sayfasında yazılanlara göre bu esirlerden kaçanlar olmuş ve İtilaf Devletleri'ne istihbarat sağlamışlardır. Raporda ayrıca yoğun propaganda çalışmasından çok az sayıdaki (yaklaşık üç alay asker oluşturacak kadar) esir askerinin, etkilendiği kayıtlıdır.¹⁵ Rapordan anlaşıldığı kadarıyla 1914'den itibaren Almanların eline esir düşen Müslümanların sayısı devamlı artmıştır. İttihad-ı İslam propagandasından etkilenenlerin 3 alay asker kadar olduğu ve bu sayının da Fransızlara göre beklentinin az olduğu dikkate alınır, esir Mağriplilerin sayısının belgedekinden fazla olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Diğer taraftan Almanya Tatar ve Gürcü Müslüman esirlerin Anadolu'ya geçmeleri hususunda Babıali'ye aynı yakınlığı göstermemiştir. Öyle ki, konuya olumlu yaklaşıldığı intibai verilmesine karşın, esirlerin intikalini sü-

rekli olarak geciktirmeye çalışmışlardır. Teşkilât-ı Mahsusa elemanlarından Abdürreşid İbrahim 15 Kânûn-ı sâni 331, (Efrenci¹⁶ 15 Ocak 1916) tarihli yazışmasında şunları yazmıştır: (Keleşılmaz 2000: 73)

“Azizim Ali Bey,

Evvelce arz olunduğu gibi tamamı bir tabur (1002) asker ihzar olunmuş, sevk edilmek üzere dört göz ile intizar olunuyor. Her gün bir hafta sonra denilmekte. Yol da açıldı bakalım. Bunları elbette bir kışlada misafir etmek icab eder. Cihad diyerek gidecekler. Nitekim bu husus yazışmalara yansımış ve Enver Paşa “Biz Tuttuğumuz Alman üserasını bila kayd u şart Almanya’ya veriyoruz ve Almanların bunları ne suretle kullanacaklarını sormuyoruz. Bi-naenaleyh Almanlar aldıkları Müslüman Tatar üserayı bize göndersinler ve bizim bunları ne yapacağımızı sormasınlar. General Losov’a bu yolda cevap verilmesini rica ederim. Bence bunların depo alaylarına tevzi olunarak bizim orduda istihdamlarında hiçbir mahzur yoktur.” (Keleşılmaz 2000: 78)

Abdürreşid İbrahim, tepkisini bu şekilde dile getirmiştir. Görüldüğü gibi Almanya savaşın galibiyetle sonuçlanması durumunda ileride kurulacak Turan ittifakının Osmanlı Devleti’ni daha da güçlendirmesinden çekinmektedir. Mevcut Alman tutumunun Fransa tarafından da takip edildiği kuvvetle muhtemeldir. Bu yüzden olsa gerektir ki, Fransızların propagandasında Almanların Osmanlı Devleti’nin esasen dostu olmadığı, onu kendi emelleri için kullandığını Müslümanlar arasında sıkça vurgulanmıştır. Fransa cihad ilanının etkisini kırmak için Osmanlı Devleti’nin Almanya güdümüne girdiğini tez olarak savunmuştur. Bu konuda dönemin entelektüelleri de yazmaktan geri durmamışlardır. René Pinon, cihadın ilanında Alman parmağı olduğunu ileri sürerek, Teşkilat-ı Mahsusa’yı da Almanların kurdurduğunu iddia etmiştir (Pinon 1919: 141) Fransız kamuoyunda hâkim olan inanç, Almanların cihadı ilan ettirdiğidir ve dolayısıyla bu kavramın Pangermanizm’e hizmet eden bir olgu olduğudur. Yani **Panislamizm Alman fabrikasyonudur**. Özellikle bu fikir kamuoyunda çokça kullanıldığı gibi Müslümanlar arasında da yayılmıştır (Polybe 1917: 1-6.)

Almanların, Mağrip kökenli esirleri iknada yeterince başarılı olamadığı ortadadır. Almanların esir Müslüman askerlerin tutumlarının değiştirilmesinde ortaya koydukları başarısızlık, Fransız yöneticileri ve halkı tarafından memnurlukla karşılanarak sadakatin ve Batı medeniyetinin gücünün bir sonucu

olarak görülmüştür. Ancak esirlerin ailelerinin hala kolonilerin hâkimi olan Fransa'ya emanet edildiği, muhtemel bir ihanetin esir asker ailelerine ödetilme ihtimalinin bu askerlerde hâkim bir endişe olabileceği durumu göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte esir askerlerin temayüllerinin Fransa'ya propaganda savaşlarında büyük bir motivasyon sağladığı ortadadır. İhtiyatı elden bırakmamakla birlikte, Fransız orduları içinde baş gösteren paranoya¹⁷ durumunun hemen hemen ortadan kalktığını söylemek mümkündür. Üstelik bu zoraki sadakat, ordu içinde de kullanılarak morallerin güçlenmesini sağlamıştır. Bu güç tabiatıyla politikaya da yansımış, bundan böyle cihad ilanına olan bakış açısı değişmiştir. Nitekim Fransa Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu bile işgal etmekten çekinmemiştir.

Başka bir belgeye göre, Alman propaganda ekibinde Cezayir direnişi liderinin torunu Emir Ali ve Şeyh Ahmed Kesberi de bulunmaktadır.¹⁸ Kuşkusuz Kesberi'nin varlığı İslam eksenli Alman propagandasının etkin olmasına yarayabilirdi. Tüm bu çabalara rağmen Almanların ciddi bir başarı gösteremediği anlaşılmaktadır. Afrikalı Müslümanların Fransa'ya sadakatinden raporlarda övgüyle bahsedilmektedir. Bu tutumun nedenleri çok önemlidir. Sonuçta Müslüman esirlerin Osmanlı Devleti'ne mesafeli durdukları konusunda bir inanç hâkimdir. Fransa'nın bu öz güvenle panislamizm silahına karşı direnç gösterdiği ve bunun pek etkili olamayacağı fikri üzerine stratejisini kurduğu görülmektedir. Buna rağmen Osmanlı saflarına geçen askerlerin olduğu, ismi belli olmayan bir teğmenin raporlarında kayıtlıdır.¹⁹ Ancak askerlerin Osmanlı saflarına katılımının nedenleri hakkında esaslı bir bilgi mevcut değildir. Bununla birlikte, Sultan ile Kayzer'in aralarındaki ilişkilerin samimiyetinden ötürü bu katılımların olduğu bilgisi vardır.

II. Guillaume'nin bizzat esir askerleri İstanbul'a gönderme kararı aldığı 1915 tarihli "La propagande anti française au Maroc" (Fa'sta Fransa Aleyhtarları Propaganda) adlı makalede de belirtilmektedir. Buna göre Kayzer kişisel samimiyetten dolayı böyle bir girişimde bulunmuştur (Biçer 2004: 45). Esasen o tarihte iktidardaki İttihat ve Terakki'nin Almanlar ile olan münasebetleri 1889'da Sultan Abdülhamid'in Kayzer II. Guillaume'u İstanbul'a davet etmesiyle başlayan müttefiklik çerçevesinde yürümekteydi. Ancak tarih kitapları Sultan Mehmed Reşad ile Kayzer'in samimiyeti olduğuna dair bir bilgi içermemektedir. Bu durum raporları hazırlayanların verdikleri bilgilerin sıhhati hususunda tereddütler meydana getirmektedir.

Askerlerin İstanbul'a geldiği ve cephane fabrikasında iyi bir ücretle ve nümayişli bir karşılama ile işe başladıkları bilgisi bulunmaktadır. Bir kısım askerler yaptıkları işin haricinde diğer esirlere yönelik uygulanan propagandanın bir parçası olarak görevlendirilmişlerdir.²⁰ Bu bilgi de teyit edilmeye muhtaçtır. Türk kaynaklarında bu esirlerin cephane yapımında çalıştırıldıkları noktasında da bir bilgi mevcut değildir. Ayrıca Alman kamplarından gelen esir Müslüman askerlere yönelik nasıl bir çalışma yapıldığı konusu da önemli bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıdaki bölümde anlatılanlar doğrudan savaş sonucu Almanlara esir düşen Türk askerleriyle ilgiliydi. Diğer bir husus da Yusuf Akçura'nın büyük gayretleriyle kurtarılmaya çalışılan ve bir kısmı özgürlüğe kavuşan Rusya elindeki Türk askerlerinin durumudur. Yusuf Akçura faaliyetlerini Almanya, İsveç ve Danimarka üzerinden yürütmüştür. Mamafih, Almanya'nın bu esirlerle ilgili de müdahalesi olmuştur. Ancak söz konusu Alman müdahalesi olumlu yönde tecelli etmiş, doğrudan Rusya'dan esir ettiği çoğu Tatar Türkü olanlara yaptığı gibi bir muamelede bulunmamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı yayınlarından *Cepheden Mektuplar* (1999) adlı eserde belirtilenlere göre Rusya elinde esir bulunan Osmanlı askeri yirmin civarında idi. Yusuf Akçura'nın raporuna göre bu rakam 60-70 bin kadardı. (Metin 2005: 39) İlk olarak Danimarka, Almanya ve İsveç Salib-i Ahmer (Kızılhaç)'leriyle irtibata geçerek sivil bir girişim gerçekleştirip esirlerin yerlerini tespite çalışmıştır. Bu faaliyetleri ifa ederken 3 Mart 1918'de imzalan Brest Litovsk Anlaşması gereğince esir askerlerin durumunu görüşmek üzere Moskova'ya giden heyete Berlin'den iştirak eder. Yapılan müzakereler sonucunda Alman ve Türk esirlerin mübadelesi karara bağlanmış ve bunun Almanya üzerinde gerçekleşmesi konusunda Osmanlı-Almanya heyetleri anlaşma sağlamışlardır. Bu meyanda ilk etapta Kostroma, Vetluga, Vornadin'deki esirler serbest bırakılmıştır. (Metin 2005: 44).

Rusya'da bulunan Osmanlı esirlerine yönelik Hilal-i Ahmer üyesi olarak her zaman hatırlanacak hizmetler ifa eden Yusuf Akçura, Berlin'de 1919 yılında hastanelerde Türk esirlerinin olduğunu raporunda yazmıştır. Bunca zorluklara rağmen 23 Ağustos 1919 yılında Hamburg'dan Gülcemal adlı gemiyle İstanbul'a avdetinde yaralı Türk esirlerini de beraberinde getirmeye muvafak olmuş ve birçok insanın kurtulmasını sağlamıştır. (Metin 2005: 50).

Sonuç

Sonuç olarak şunlar söylenebilir: Rusya ve Verdun cephesinde esir düşen Müslüman askerler özellikle Almanya tarafından ittifak-ı İslam propagandasına tabi tutulmuştur. Bundan maksat özellikle Kuzey Afrika'da Fransız varlığına karşı oradaki Müslümanları harekete geçirmek ve böylelikle Fransızlarla mücadele etmektir. Bu sayede Fransa iki cephe arasında bırakılacak ve Verdun cephesinde savaşı kaybetmesi sağlanacaktı. Diğer yandan Avusturya ve Rusya arasındaki savaşlarda Müslüman-Türk ve Gürcü askerler de esir düşmüşlerdir. Bu tutsaklar Avusturya ve Almanya'da kamplarda tutulmuşlardır.

Fransa ile yapılan savaşlar neticesinde alınan esirler, özellikle Alman subayları tarafından Fransa aleyhine döndürülme amacına matuf, ittifak-ı İslam çalışmalarını öven bir dizi konuşmalarla etkilenmeye çalışılmıştır. Kısmi de olsa başarı sağlanmış ve Müslüman esirlerden Osmanlı safına geçenler olmuştur. Fransız raporlarında sayının az olduğu ve esir Mağripli askerlerin Fransa'ya sadakat gösterdikleri yazılıdır. Böyle bir durum olsa bile, bunda, esir askerlerin Fransa'ya sırt dönmeleri akabinde ailelerinin Fransız sömürge yönetiminin baskıya maruz kalacaklarına inanmalarının etkili olduğunu düşünmek mümkündür.

Esir askerlere yönelik Almanya ikircikli bir tutum sergilemiştir. Mağriplilerle ilgili panislamist propaganda yapılarak Osmanlı Devleti'ne teslim edilmesi, bunların ülkelerine gönderilmesi yahut Osmanlı ordusu saflarında savaşması konusunda sergilediği coşkulu tutum Türk esirler için gösterilmemiştir. Osmanlı Devleti ayırım yapmadan hepsinin teslimini istemiştir. Almanya Ruslar'dan aldığı esir Türklerin İstanbul'a nakillerini sürekli ertelemeye çalışmıştır. Panturanizm'den çekinen Almanya'nın böyle bir tavır takındığı ortadadır. Cephelede müttefik olan Almanya'nın bu tarz-ı siyaseti Enver Paşa'nın da tepkisini çekmiş ve ikili ilişkilerde bir güven sorununa yol açmıştır. Esirler meselesinde yaşananlar, Almanya'nın kazanılacak zafer sonrası Osmanlı Devleti'nin güçlenmesinden çekindiğini, sadece kendi emperyalist politikalarına hizmet edecek bir Osmanlı'nın varlığı için bu işbirliğine yöneldiğini göstermesi bakımından önemlidir. Netice itibariyle Almanların esas niyetleri devlet adamlarınca malum olduğunu görmekteyiz. Bu meyanında Osmanlı Devlet adamlarının körü körüne Alman dostu olduğunu söylemek güçtür. Sonuçta tüm Türk kökenli esirlerin hemen serbest bırakıl-

madığını görmekteyiz. Buna karşın, Osmanlı-Rusya çatışmasında Ruslara esir düşen Osmanlı askerlerinin Rusya'dan Almanya'ya nakilleri konusunda destek sağlamıştır. Rusların elindeki Alman askerleriyle birlikte Türk askerinin Berlin'e gelmesi, Alman-Osmanlı ortak heyetiyle yapılan mutabakat sonucunda mümkün olabilmıştır. Tespit edilebilen Türk esir sayısının onbin civarında olduğu anlaşılmaktadır. Yarisından fazlasının bugünkü Rusya topraklarında kaldığı bilinmektedir.

Sonuçta esirlerin bir kısmı İstanbul'a nakledilmiş ve bunlardan bazıları fabrikalarda bir kısmı cephelerde istihdam edilmiştir. Sayısı bilinmemekle beraber geride kalan esirler de ülkelerine gönderilmişler ve özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Ancak bu arada esir Müslüman askerlerin kamplarda durumlarının nasıl olduğu, kötü şartlar dolayısıyla ölümlerin olup olmadığı konusu araştırmaya muhtaçtır. Arşivlerin tasnif işlemleri ilerledikçe ortaya çıkacak yeni belgeler sayesinde bu konuda bilgi sahibi olabileceğiz. Ülkelere dönen askerlerin ittihad-ı İslam ve halife için ne kadar çalıştıkları sorusu şu an için de araştırılmamış bir konu olarak durmaktadır. Bu mevzu, Araplar ile Türklerin yakın dönem ilişkilerindeki bilinmeyenlerinden sadece birini teşkil etmektedir. Ön yargılar ve bilgi kirliliği ciddi boyutlardadır. Pek tabiidir ki, Fransız arşiv kaynakları bu konuda tek başına yeterli değildir. Fransız arşiv kaynaklarının yanı sıra Alman ve Osmanlı arşiv kaynaklarının da birlikte değerlendirilmesi sonucu gerçekler sarih bir şekilde ortaya çıkacak ve Afrika kökenli Müslümanların Osmanlı Devleti'ne karşı tutumları ve bunların sebepleri gözler önüne serilebilecektir.

Açıklamalar

- 1 Fransız Kara Kuvvetleri Arşivi, seri, 7 N 2140, fon, Le ministre des Aff. Etr. Direction des Affaires Politiques et Commerciales, Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliği Arşiv sorumlusu Ledoux'nun Dışişleri Bakanlığı'na notu. 17 Aralık 1914.
- 2 Söz konusu belgede ismi geçen Ferid Bey hakkında malumat bildirilmemiştir. Eldeki verilerin yetersizliğinden ötürü de Ferid Bey'in görev ve yetkisi hakkındaki araştırmalarımız olumlu sonuçlanmamıştır.
- 3 Quai d'Orsay-Dışişleri Bakanlığı Arşivi. Vol: 1665, seri, Direction politique et commerciale, Dışişleri Arşivi, Cenevre konsolosluğunun Dışişleri Bakanlığı'na raporu, vol:1665, tarih: 4 Haziran 1915.
- 4 Zossen, Berlin'in güneyinde 50 km mesafede bulunan stratejik bir

- yerleşim birimidir. II. Dünya Savaşı'nda Alman Genelkurmay yeraltı karargâhının bulunduğu yer olarak öne çıkmıştır.
- 5 Quai d'Orsay-Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Vol: 1665, seri, Direction politique et commerciale. Fransa Cenevre Konsolosluğu'nun Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 4 Haziran 1915 tarihli raporu.
 - 6 Aynı rapor.
 - 7 SHAT, seri, 7 N 2140, Savaş Bakanlığı'nın 6 Ocak 1915 tarihli raporu, Section d'Afrique'teki belge tarihi: 10 Ocak 1915 kayıtlıdır.
 - 8 Quai d'Orsay-Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Vol : 1665, seri, Direction politique et commerciale. Fransa Cenevre Konsolosluğu'nun Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 4 Haziran 1915 tarihli raporu.
 - 9 Aynı rapor.
 - 10 Dışişleri Bakanlığı arşivi, Vol: 1664, 16 Şubat 1915 tarihinde gönderilen diplomatik haber notu.
 - 11 Fransız Karakuvvetleri Arşivi (SHAT),seri, 7N 2104, belge no ve tarih bulunmamaktadır.
 - 12 Belgelerde kamplar, buldukları yer adıyla yazılmıştır.
 - 13 Quai d'Orsay-Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Vol : 1665. Genelkurmay 15. bölgeye bağlı Afrika Ordusu'nda görevli Subay Baruch tarafından Marsilya 15. bölge Kumandanlığı'na gönderilen 14 Mart 1915 tarihli not.
 - 14 Karakuvvetleri Arşivi (SHAT), seri, 7N 2104, Teğmen St Quintin'in Savaş Bakanlığına gönderdiği, 18 Temmuz 1916 tarihli telgraf.
 - 15 Aynı telgraf, s. 68.
 - 16 Efrenci: Frenk kelimesinden türetilmiş olup Miladi Takvim anlamında kullanılmaktadır.
 - 17 Fransız ajanları esir kamplarından kaçan ve salıverilen esirlerle irtibatlarını sürdürmüşler ve onların panislamist propagandadan ne kadar etkilendiklerini ölçmeye çalışmışlardır. Quai d'Orsay-Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Vol: 1665. Genelkurmay 15. bölgeye bağlı Afrika Ordusu'nda görevli Subay Baruch tarafından Marsilya 15. bölge Kumandanlığı'na gönderilen 14 Mart 1915 tarihli not. Rapora göre ajan, Marsilya'da hastanede bulunan sakat ve âmâ askerlerle görüşmüş, ve kendilerine yapılan propaganda hakkında malumat almıştır. Raporun sonunda yazdığı notunda, askerlerin Fransa'ya sadık olduklarını belirtmesi yukarıdaki tezimizi doğrular mahiyettedir.

- 18 Dışişleri Bakanlığı Arşivi (MAE) vol: 1665, Fransız Genelkurmay Ataşesi Subay Baruch'un Marsilya'da bulunan 15 Kolordu Komutanı'na 14 Mart 1915'te ilettiği 201 nolu notu.
- 19 Kara Kuvvetleri Arşivi, (SHAT), 7N 2104, rapor tarihi 18 Haziran 1916, s. 63.
- 20 Aynı rapor.

Kaynaklar

Archive Chateau de Vincennes

7 N 2140, seri, Le ministre des Aff. Etr. Direction des Affaires Politiques et Commerciales.

7N 2104, seri, Ministre des Affaires Etrangères serisi, numarasız belge.

7 N 2140, seri, Section d'Afrique.

Archive Quai d'Orsay, Ministère des Affaires étrangères.

Seri, Vol: 1664, 1665.

Abdil, Bicer (2004). "La Propagande anti-Française au Maroc en 1915". *Revue Historique des Armées* 2: 38-48.

Burak Durdu, Mehmet (2005). "Enver Paşa'nın Hayatı Ve İngiliz Belgelerindeki Düşün Raporu". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 13 (1).

Cloarec, Vincent (2002). *La France et la question de Syrie, 1914-1918*. Paris: CNRS.

Eugène Thebault (1915). "Le rôle des derviches dans l'Islam". *Le Temps* 19734: 3-6.

El Hac Abdullah Boukabouva (1915). *L'Islam dans l'armée française guerre 1914-1915*. Constantinople.

Keleşyılmaz, Vahdet (2000). "Teşkilat-ı Mahsusa ve Cermen Esir Kamplarında Tatarlar". *Atatürk Yolu Dergisi* 6 (21): 69-80.

Kurat Yuluğ, Tekin (1992). "1878-1919 Türk-Rus İlişkileri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 16 (27).

- Laurens ,Henri. (2004). *L'orient arabe, arabisme et islamisme de 1789 a 1945*. Paris: Armand colin.
- Metin, Celal (2005). “Yusuf Akçura ve I. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Esirleri”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 2 (3): 31-53.
- Ortaylı, İlber (1998). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. İstanbul: İletişim Yay.
- Özcan, Azmi. “İttihad-ı İslam”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 23. 470-472.
- Polybe. « De l'İslam dans la guerre mondiale ». *le Figaro* 147. 27 mai 1917. 1-6.
- René, Pinon. « La liquidation de l'Empire Ottoman ». *Revue de Deux Mondes* 1919/LIII :141.
- Sırma, İhsan Süreyya. (2007). *II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti*. İstanbul: Beyan Yay.
- Yavuz, Bilgen (1994). *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yay.

The Muslim Captives of World War I: Muslim Captives Held in German Camps and the Attitude of the Ottoman State

Yaşar Demir*

Abstract

After getting embroiled in World War I, Ottoman Empire fought against Russia, England and France along with Germany and Austria-Hungary. During the global war that centred in Europe, Muslim communities living under the rule of the then Russian and French territory were used against Central Powers which also included the Ottoman Empire. Turks and Northern African Muslims backed by Russia and France were captured by the German and Austria-Hungary side and were held in prison camps while fighting against Central Powers. Captive Muslims were freed and then moved to Istanbul by the help of the Ottomans.

Keywords

captive Muslim soldiers, Islamic Union, Central Powers, alliance, Ottoman Empire, prison camps.

* Dr., Director of the Private French Institute of Bukhara - Raon l'Etape/France
dr.yasardemir@gmail.com

Мусульманские узники Первой мировой войны: мусульманские узники немецких лагерей и отношение к ним Османской империи

Яшар Демир**

Аннотация

В результате вхождения в Первую мировую войну Османская империя выступила союзником Германии и Австро-Венгрии в войне против России, Англии и Франции. В этой войне мусульмане, живущие на территориях, подвластных России и Франции, были использованы в качестве военной силы против Четвертного союза, в который наряду с Германией и Австро-Венгрией вошла и Османская империя. Тюрки, сражавшиеся в рядах русских и мавры в рядах французов, сражавшиеся на Верденском фронте были взяты в плен немецкой и австрийской армиями и содержались в лагерях военнопленных в этих стран. Тогда был поднят вопрос использования этих военнопленных в исламском союзе и Османская империя сначала запросила передачу, а потом и обеспечила доставку этих заключенных в Стамбул.

Ключевые слова

Военнопленные мусульмане, исламский союз, Четвертной союз, страны Антанты, Османская империя, лагеря заключенных

* док., Директор частного французского института Бухара –Франция
dr.yasardemir@gmail.com